

Rik De Coninck,
Archief, Amsab-ISG

De bibliotheek van Ernest Mandel

Amsab-ISG ontving in 2009 de uitgebreide bibliotheek van Ernest Mandel.¹ Onze bibliothele collega's stonden versteld van de uitzonderlijke omvang en thematische verscheidenheid. In totaal schatten we dat een 10.000 boeken op dubbele rijen op rekken in alle kamers en op zolder verspreid stonden. Het is dus in meerdere opzichten een gewichtige collectie. Momenteel zijn de bibliotheekmedewerkers volop bezig met de beschrijving van de bibliotheek; binnenkort worden de eerste resultaten verwacht. De belangrijkste interessepunten van Mandel weerspiegelen zich in de onderwerpen van zijn bibliotheek. Daarom is een korte biografische schets hier op zijn plaats.

Ernest Ezra Mandel is vooral gekend als marxistisch theoreticus en radicaal politicus. Hij werd geboren in Frankfurt am Main in 1923. Zijn ouders waren Joden afkomstig uit Krakau. Hij groeide op in een vrijzinnig Joods intellectueel milieu, drager van de Duitse marxistische traditie. Zo had zijn vader in 1918 meegeholpen om in Berlijn – het brandpunt van de Duitse Revolutie – de Telegrafien-Agentur Rosta, het eerste Sovjetpersbureau en de voorganger van het persagentschap Tass te vestigen. Hij was er bevriend geraakt met Karl Radek, maar keerde na de moord op Karl Liebknecht en Rosa Luxemburg naar Antwerpen terug. Na 1933 vroegen Joodse en onafhankelijke marxisten, op de vlucht voor Hitler, bij het gezin om onderdak; onder hen Fritz Besser, een toegewijd revolutionair, maar ook een beëngadigd pianist die Mandel de liefde voor klassieke muziek bijbracht. De Moskouse processen en de Spaanse Burgeroorlog leverden ook stof tot discussie.

Vlak voor de oorlog, op vijftien-, zestienjarige leeftijd sloot Ernest zich aan bij de door Leo Trotski geïnspireerde Vierde Internationale die kort daarvoor in 1938 was opgericht.

Politiek militant

Tijdens de bezetting raakte Ernest Mandel betrokken bij het verzet. Hij werkte mee aan ondergrondse publicaties zoals *Het Vrije Woord*, *Vrank en Vrij* en *Das*

Freie Wort (voor de Wehrmachtsoldaten); het waren uitgaven van de verzetsgroep waartoe zijn vader in augustus 1940 de aanzet had gegeven. Daarnaast hielp hij bij de redactie en verspreiding van de pers van de ondergrondse trotskistische organisatie (*La Voie de Lénine, Quatrième Internationale*).

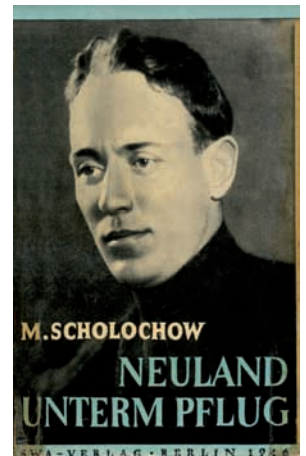
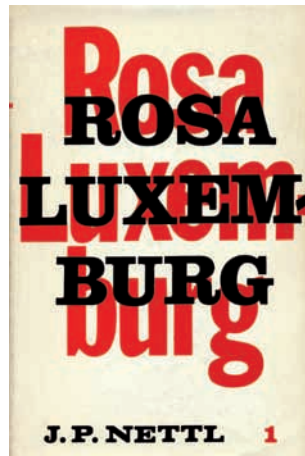
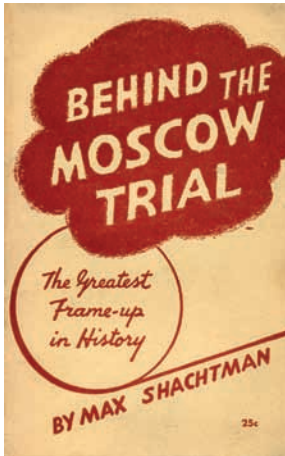
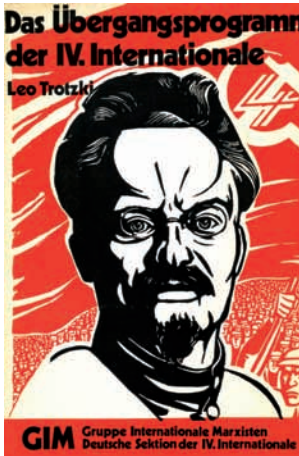
Drie keer werd Mandel gearresteerd, twee keer wist hij te ontsnappen. Dat hij de oorlog overleefde, mag een wonder heten: als verzetsstrijder, als Jood en als revolutionair marxist, die door stalinistische medegevangenen werd veracht, waren zijn levenskansen minimaal. Maar misschien had dat overleven ook te maken met zijn veel bespot optimisme: hij benaderde zijn bewaker niet als een fascist, maar als een aanspreekbaar en te overtuigen mens.

In de naoorlogse periode was Mandel eerst actief in de kleine trotskistische partij PCI, maar in 1950 koos hij ervoor om zijn politieke ideeën te propageren in de Belgische Socialistische Partij (BSP). Samen met de enkele tientallen militanten van de Belgische afdeling van de Vierde Internationale werd hij partijlid. Deze intrede in de sociaaldemocratie (entrisme) leverde snel resultaten op: op vraag van Jacques Yerna en André Renard maakte Mandel vanaf 1954 deel uit van de studiegroep van het ABVV over oplossingen voor de economische crisis; ze resulteerde in een reeks eisen over structuurhervormingen, zoals de nationalisatie van de banken en de energiesector en het invoeren van arbeiderscontrole. Uit het rapport *Holdings en economische democratie* dat in oktober 1956 op het ABVV-congres werd aanvaard, bleek duidelijk Mandels invloed. De analyse van de economische toestand steunde grotendeels op zijn studie van het monopoliekapitalisme.

Hij werd ook redacteur van de socialistische kranten *La Wallonie* (Luik) en *Le Peuple* (Brussel). Om de linkse tendens te versterken en te structureren richtte hij in de tweede helft van de jaren 1950 het weekblad *La Gauche* en zijn Vlaamse homoniem *Links* op; ze trokken de aandacht van een breed syndicaal en intellectueel links publiek. Politiek, journalistiek en organisatorisch was Mandel de drijvende kracht. In een oplage van enkele duizenden exemplaren stond het blad onder andere voor structuurhervormingen, voor de onafhankelijkheid van Congo en voor het welslagen van de algemene staking in de winter van 1960-1961.

Als activist beleefde Mandel tijdens deze staking tegen de Eenheidswet zijn *finest hours*: *La Gauche* en *Links* haalden oplagen van tienduizenden exemplaren. Maar anderzijds kwam hij toen in conflict met Renard die zich terugtrok in de Waalse arbeidersbastions en zich kantte tegen een voorstel voor een mars op Brussel, volgens Mandel de uitgelezen weg om de regionalisering van de staking en de moedeloosheid van de Vlaamse arbeidersklasse te doorbreken. Na afloop van de staking bestreed Mandel een pessimistische visie op de verburgerlijking van de arbeidersbeweging en anderzijds ook een optimistisch geloof in een samenleving zonder crisissen.

In december 1964 werd de stroming van Mandel gedwongen de BSP te verlaten. Kleine linkse socialistische partijen kwamen tot stand in Wallonië, Vlaanderen en Brussel, maar Mandel zag zijn hoop op een linkse socialistische massapartij nooit verwezenlijkt. De trotskisten van de Socialistische Jonge Wacht wisten de

Covers van boeken uit de omvangrijke bibliotheek van Ernest Mandel (Amsab-ISG)

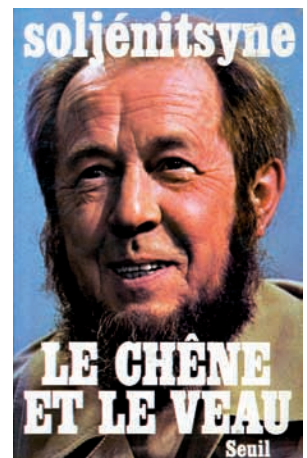
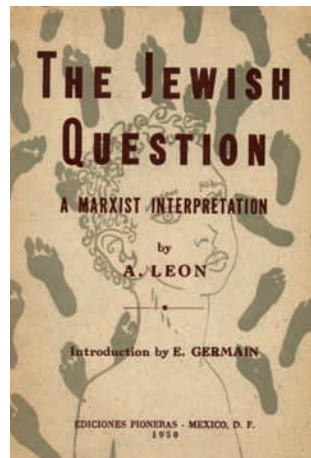
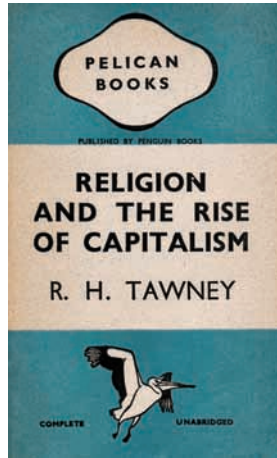
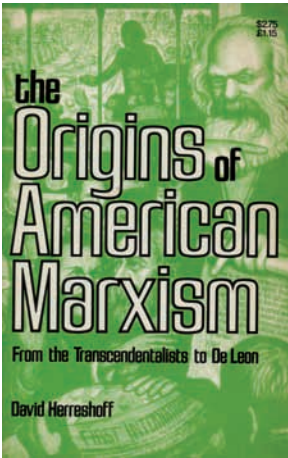
restanten pas in 1971 te verenigen tot de Revolutionaire Arbeidersliga (RAL), de Belgische sectie van de Vierde Internationale, sinds 1984 opererend onder de naam Socialistische Arbeiderspartij (SAP).

In de loop van de jaren 1960 verschoof Mandels aandacht meer en meer naar internationaal werk in het kader van de Vierde Internationale, een internationale revolutionaire beweging met universele intentie. Reeds tijdens de oorlog was hij lid geworden van het ondergrondse Europese secretariaat en op het eerste naoorlogse congres in 1946 was hij gekozen in de internationale leiding. Aanvankelijk in de schaduw van Michel Pablo, rees de ster van Mandel na het vertrek van Pablo in 1963. Zijn faam van beroepsrevolutionair, waardoor hij pas in 1956 het Belgisch staatsburgerschap kreeg, ging hem vooraf, ook in het buitenland. In vele landen was hij persona non grata: in Duitsland, de Sovjet-Unie, China, de landen van het toenmalige Oostblok ... In de bibliotheken werden zijn boeken weggeborgen in de *Giftschrank*, alleen voor zorgvuldig geselecteerde, politiek betrouwbare specialisten toegankelijk.

Hij was een hartstochtelijk pleitbezorger van het denken van Leon Trotski en werd het boegbeeld van de Vierde Internationale, een positie die hem overal bracht, waar kansen voor een democratisch socialistische revolutie opdoken, zoals in 1956 in Polen en Hongarije toen de dooi van het stalinisme plots spectaculair intrad, en in 1964 in Cuba, waar Mandel op uitnodiging van Che Guevara, toentertijd minister van Industrie, deelnam aan het debat over de opbouw van het socialisme.

Hij bezocht Cuba een tweede keer in 1967, nu in gezelschap van Gisela Scholtz, een in Berlijn levende studente van de Sozialistischer Deutscher Studentenbund (SDS), die hij in 1965 leerde kennen en met wie hij het jaar daarop trouwde. Het huwelijk bevestigde als het ware de affiniteit van Mandel met zijn geboorteland.

Dat hij in de kampen fascisme en nazisme aan den lijve ondervonden had, ondermijnende zijn vertrouwen in de Duitse arbeidersklasse niet. Hij bleef haar beschou-

wen als de motor van de Europese revolutie. Ook in zijn wetenschappelijk werk was hij haar geschiedenis en cultuur schatplichtig. De bibliotheek met de zware ingebonden jaargangen van *Die Neue Zeit* en met het werk van Marx, Engels, Bebel en Kautsky ademt de sfeer van de Duitse arbeidersbeweging. De invloed van Rosa Luxemburg was overal in het werk aanwezig.

Meer dan de Russische, gold de Duitse Novemberrevolutie van 1918 als het lichtend voorbeeld bij zijn analyse van revoluties. Hij bleef die heropstanding van de Duitse revolutionaire beweging verhoppen, hij zocht contact met de Duitse studentencontestatie en werd bevriend met Rudi Dutschke – de betogingen van 1989 zag hij zelfs even als een heropname van de draad van 1918.

Maar hij was niet gefixeerd op Duitsland. Hij analyseerde ook andere opstandige bewegingen zoals de Belgischestaking van '60-'61. Hij ontwierp een typologie, niet naar het voorbeeld van 1918 of naar dat van de Joegoslavische revolutie tijdens de Tweede Wereldoorlog, maar naar het model van de algemene stakingen van 1936 in Frankrijk en ook België. In 1965, toen het gemeengoed was om te spreken over de verburgerlijking van de arbeiders, meende hij dat arbeiders in welvaartstaten radicaliseren als reactie op sociale, politieke, economische en militaire crises. Die theorie stelde hem in staat om mei '68 te voorvoelen en een deel van de radicale leiders op te nemen in de Vierde Internationale. In die mei-revolte trad hij uit de rol van theoreticus en politiek analist en werd hij zelfs een agitator in debatten en gevechten tijdens *la nuit des barricades*. Hij probeerde ook de theorie van de leninistische partij te actualiseren, in een samengaan van radendemocratie met daarnaast een voorhoedepartij.

Door de groei van zijn organisatie en omwille van zijn faam was Mandel een veel gevraagd spreker en debater. Hij schakelde moeiteloos over van de ene taal op de andere en wist zijn publiek te enthousiasmeren. In de Vierde Internationale werd zijn invloed langzamerhand minder. Zijn optimisme dat in de jaren 1960 en 1970 zo aanstekelijk was geweest, had niet alleen in de sociale bewegingen, maar ook in de eigen organisatie zijn aantrekkingskracht verloren.

Publicist

Al in de jaren 1950 legde Mandel de eerste bouwstenen van een ongekend rijk en veelzijdig wetenschappelijk oeuvre. Naast zijn politiek theoretisch werk schreef hij bijdragen over filosofie, bijvoorbeeld over Baruch de Spinoza en Ernst Bloch, maar ook erudiete inleidingen bij de Penguinvertaling van Marx' *Das Kapital*. En als tussendoortje een studie over de misdaadroman (*Delightful Murder*).

Het zwaartepunt van zijn arbeid lag in de sfeer van de politieke economie. In 1962 verscheen de *Traité d'économie marxiste*. Net als in de studie *La Formation de la pensée économique de Karl Marx de 1843 à la rédaction du 'Capital': étude génétique* (1967) trachtte Mandel de economische theorie van Marx te actualiseren. Tien jaar heeft Mandel aan de studie gewerkt, ze werd met bewondering onthaald. Het werk markeerde een begin van de korte Marx-renaissance in de tweede helft van de 20e eeuw. Tekenend waren de verkoopcijfers van de *Inleiding in de marxistische economie*, een werk dat een oplage bereikte van meer dan een half miljoen exemplaren en in dertig talen verscheen.

Uitgedaagd door kritiek van Marx-specialisten als Roman Rosdolsky zette Mandel zich aan de studie van de lange conjunctuurgolven om het moderne kapitalisme nauwkeuriger te determineren. Het resultaat verscheen in 1972 onder de titel *Der Spätkapitalismus*. Wars van economisme pleitte Mandel voor een geïntegreerde analyse van de totale maatschappelijke werkelijkheid. Wat Mandel als zijn magnum opus beschouwde, was in meerdere opzichten vernieuwend. De rehabilitatie van de golventheorie, die sinds de aanzetten van Parvus (1901), Van Gelderen (1913) en Kondratieff (1928) in de vergetelheid was geraakt, stelde hem in staat de lange periode van naoorlogse economische groei te verklaren. Historisch onderzoek kreeg een plaats in het hart van de economische theorievorming. Tenzelfdertijd hielp de theorie hem reeds in 1964 het einde van de hoogconjunctuur te voorspellen – lang voor het uitbreken van de veralgemeende recessie van 1974-1975. Hij voorzag ook het verval van de absolute hegemonie van Amerika en het afnemen van het vermogen van de natiestaat om economisch te interveniëren. Dit hing samen met de gedachte van de internationalisering van de productiekrachten en van het kapitaal, een gevolg van de derde technologische revolutie.

Systematisch bestudeerde Mandel ook de aard van de zogenaamde socialistische landen. In de voetsporen van Leon Trotski ontleedde hij de Sovjet-Unie als een staat in overgang tussen kapitalisme en socialisme, tot immobiliteit veroordeeld door de wurggreep van een gepriviliegeerde bureaucratistische kaste en door de patstelling in de wereldwijde strijd tussen kapitaal en arbeid. Hij verwachtte en verhoopte het herstel van de socialistische legitimiteit als gevolg van Gorbachovs perestroika en de val van de Berlijnse Muur in 1989, maar hij voorzag niet dat het kapitalisme zou worden hersteld. Die realiteit maakte Mandel neerslachtig en angstig: 'Vijf generaties socialisten en drie generaties arbeiders waren overtuigd [...] dat het socialisme mogelijk en noodzakelijk was. De huidige generatie niet meer.'

Mandel maakte vooral naam als econoom. Maar op z'n minst zo sterk ging zijn hartstocht uit naar de geschiedenis. Toen hij in de jaren 1980 meer afstand nam

van de dagelijkse politiek, kreeg geschiedschrijving nadrukkelijker de aandacht. Met de studie *The Meaning of the Second World War* (1986) presenteerde hij zich als een heus historicus. Een buitenbeentje, zeker in België waar de geschiedschrijving sterk empirisch georiënteerd was en waar Mandel zich met zijn bij uitstek synthetische aanpak onderscheidde. Dat was tegelijkertijd een sterkte en een zwakte: enerzijds de bezorgdheid om de mensheid, en anderzijds problemen om de gevoelswereld van het individu en het irrationele in de mens onder rationele controle te brengen. Zo poogde hij ook aan de holocaust een rationele verklaring te geven, vanuit de economische crisis, maar daarin was geen plaats voor fenomenen zoals sadisme, lafheid ... Dat betekent echter niet dat hij Hitler geen zelfstandige rol toebedeelde. Volgens hem maakte Hitler zich in de periode tussen 1918 en 1933 een modus operandi eigen van meedogenloosheid, opportunisme en bedrog, waardoor hij zich in de jungle van honderden potentiële would-be Führers tot onbetwist leider ontwikkelde.

Professor

Mandel verdiende lange tijd zijn brood als journalist. Daarnaast ontving hij een kleine uitkering als slachtoffer van de bezetting. Vanaf 1970 werden zijn inkomsten regelmatig door een betrekking aan de Vrije Universiteit van Brussel waar hij in juli 1986 tot hoogleraar werd benoemd. Al eerder was hij regelmatig gevraagd voor gastcolleges in Duitsland, Italië, maar ook in de Verenigde Staten en Zuid-Amerika. Maar voor Mandel kwamen de revolutie en de Vierde Internationale op de eerste plaats; dat was zijn grote levensvulling, pas nadien kwam de academische loopbaan.

Na het overlijden van zijn eerste vrouw in 1982 hertrouwde hij met Anne Spriemont.

Voor zijn inspanningen betaalde hij psychisch en fysiek een zware tol. In 1993 werd hij getroffen door een ernstige hartaanval. Een tweede, anderhalf jaar later, werd hem fataal. De urne met Mandels stoffelijke resten werd in september 1995 bijgezet aan de voet van de Mur des Fédérés op de Parijse begraafplaats Père Lachaise, waar in 1871 de laatste strijders van de Commune waren terechtgesteld.

- 1 Het archief van Ernest Mandel wordt sinds 1996 bewaard in het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis in Amsterdam.

BIBLIOGRAFIE

Jan Willem STUTJE, *Ernest Mandel, Rebel tussen droom en daad*, Antwerpen/Gent: Houtekiet/Amsab-ISG, 2007, 475 p.

Dit werk is ook vertaald in het Engels en het Duits:

Jan Willem STUTJE, *Ernest Mandel, A Rebel's dream deferred*, London-New York: Verso, 2009.

Jan Willem STUTJE, *Rebell zwischen Traum und Tat, Ernest Mandel (1923-1995)*, Hamburg: VSA-Verlag, 2009.